

Evolutionens melankoli

av Po Hagström

I mer än 10'000 år levde neanderthalarna sida vid sida med den yngre arten Homo sapiens, den moderna människan. Förstod neanderthalarna sin position? Anade de att deras tid som skapelsens krona var i fara? Gjorde Homo erectus det före dem?

En satellit med en bild av Mannen och Kvinnan har sänts ut genom vårt solsystem och vidare. Arten, liksom individen, definierar sig genom att positionerar sig. Vad är vi inte, vad finns det som vi inte kan göra? Vad har jag människan för begränsningar?

"För första gången i planetens historia har en art teknologin att förhindra sin utplåning" säger USA:s president i ett TV-tal i filmen Armageddon, innan Bruce Willis spränger en asteroid som hotar Jorden. Sex gånger har Jorden drabbats av massutplåning pga. kosmiska kollisioner eller pga. (lika?) naturliga processer i planetens utveckling. Varje gång har evolutionen producerat nya arter som varit bättre lämpade för den nya Jorden. Om Jorden härnäst klarar sig från snar undergång, genom eller utan mänsklig förskyllan, vad för slags utveckling har vi då att vänta? Vad har vi för ansvar gentemot vår art? Vad har vi för ansvar gentemot andra arter? I diskussionen om klimatförändringen har det argumenterats för att människan är naturlig och att effekten av allt mänskligt handlande alltså också är naturlig. Säkert är att vår förändring av planeten premierar vissa arter, främst de som kan livnära sig av storstadens slaggprodukter (t.ex. råttor, ormar, insekter och småfåglar). Idag finns det 1'600'000 registrerade arter på Jorden. Kring år 2020 räknar man med att 320'000 av dessa har försvunnit. Kring år 2050 antas varannan art (800'000 arter) ha försvunnit. Vad är en art värd?

Människans förhållande till naturen har kanske alltid varit problematisk men det är först nyligen som våra handlingar fundamentalt hotar hela planeten. Glappet växer mellan de skador vi åstadkommer och våra möjligheter att reparera dem. En presenning ska rädda en schweizisk glaciär från att smälta i sommar men 25% av Arktis har redan försvunnit. I Sverige oroar vi oss för framtida översvämningar i Stockholm men i Stilla havet har vissa öar redan blivit obeboeliga.

Det sista som lämnar oss är hoppet, men vad ska vi sätta vårt hopp till? Människan verkar inte vilja kompromissa med sin slösande livsstil. Ingen tycks längre hoppas på den fantastiska vetenskapen och det tycks lika ihåligt att hoppas på att en gudomlig räddning. Så vad ska vi tro på? Är det evolutionen som vi hoppas ska lösa det som vi inte mår med? Är tron på evolutionen en sekulariserad tro på en styrande ordning?

"Känn dig själv" är en uppmaning till individen men gäller även arten. Vi vill känna oss själva, allt vi gör tycks syfta till detta. För att kunna förstå och förklara oss själva utforskar vi våra gränser och gränsen gentemot andra djur tröttnar vi aldrig på att utforska.

Några nyheter ur svenska dagstidningar idag (2005-05-19): En hund i London räddade hussens ben från amputation genom att slicka på det, en kamel fastnade under en lastbil i Arboga, en ko har skjutits ihjäl i Småland, stararna i Texas har börjat överfalla människor, Södertörns brandkår räddar gärna katter ut träd, det har fötts en albinokobra i Malmö, en isbjörn stal ryggsäckarna från en polarexpedition, 40 råttor övertog en lägenhet i Stureby, en forskare har hittat en tidigare okänd gnagare på en grill i Laos.

Människan har både före och efter evolutionsidén fascinerats av det till synes okonstlade i djurvärlden. Hur kan den enorma elefanten ha en aning om att den kan simma och varför resulterar de icketänkande småkrypens ansträngningar i väldiga byggnader? Med djuren som mall har vi velat formulera det naturliga även för människan och vi har, som i all annan forskning, ofta sett det vi vill se. Djuret är måttstocken och spegeln, kontakten med djur påminner oss om vad vi är och vad vi inte är. Vi vill veta hur varje djur ser ut inuti, vi vill veta hur de fungerar i grupp, ensam, i tyngdlöshet. När det inte räcker att jämföra sig med djuren fantiserar vi om varulvar och minotaurer. När vi saknar ett djur skapar vi drakar och enhörningar.

Vad tycker vi oss förstå av det här? Söker vi ett spår? Om vi inte använder djuren för att förstå människan, utan för att förklara människan, behöver vi då djuren rent fysiskt? Om det kommer en tidpunkt då mänskligheten måste lämna sin döende planet, tar vi då med oss vår fauna på Noas rymdark, eller kommer det mest "naturliga" vara att lämna kvar djuren? Accepterar vi arters utplåning om människan inte är orsaken?

Individen räds döden och arten räds döden. Klimatförändringar, störtande asteroider och pandemier är exempel på tydliga hot. Skulle även evolutionen kunna visa sig vara ett hot istället för räddningen? En ny parallell art till människan lär inte utvecklas som världen ser ut. Människans allt längre och frekventare resor runt planeten innebär tvärt om en "utjämning" av arten och i framtiden delar vi alla samma (ljusbruna) hudfärg och övriga egenskaper. "Har evolutionen en framtid" frågar Peter Ward i boken Future Evolution och svarar själv att människan bara kan utvecklas till en annan art genom lång isolering. Två scenarier skulle kunna vara: en katastrof på Jorden eller att människan startar isolerade kolonier bortom Jorden.

Ett framtida scenario skulle kunna vara att rymdkolonisatorer återvänder till Jorden och visar sig vara intelligentare, tåligare och ha en längre livslängd än sina anfäder. Vad skulle vår reaktion vara? Vi hyllar evolutionen som förser planeten med den den bäst lämpade faunan, men tänk om vi inte skulle vara bäst lämpad längre. Under 10'000 år levde människan parallellt med neanderthalarna och tanken att neanderthalarna var den första art som människan utrotade har föresvävat vissa. Den bäst lämpade är ett hot mot alla andra arter och det är därför som det är viktigt att vara skapelsens krona. Är det trygghet vi känner när vi ser på raden av växande kranier, från Apan till Neanderthalaren till Människan, eller är det melankoli över det förgängliga? Vi är den senaste modellen och om Gud skapade människan till sin avbild måste vi väl se ut som gudar? Min syster berättade nyligen att den bekymrade personalen vid en kristen lågstadieskola i Sverige kontaktade nyligen modern till en av sina elever. De berättade för henne hur hennes sons klass hade fått i uppgift att rita Gud och att sonen då hade ritat en apa. På frågan Varför hade sonen svarat att människan härstammar från aporna.

Liv uppstod på Jorden för 4'000'000'000 år sedan. Apan utvecklades för 2'500'000 år sedan och människan trädde fram för 80'000 år sedan. För 60 år sedan uppfann vi atombomben och för 34 år sedan kunde vi förgöra vår planet 690 gånger om. För 10 år sedan accelererade vi den globala uppvärmningen och vidgade hålen i ozonlagret. För 6 år sedan utplånade vi 1 art i timmen samtidigt som mänskligheten ökade med 3 individer varje sekund.

Somliga tror att mänskligheten är dömd eftersom vi står inför så många hot. Skulle vi överleva som art en längre tid antas vår civilisation kastas tillbaka till stenåldersnivå om och om igen genom olika katastrofer. Men kontinenterna stannar inte sin rörelse. Afrika och Europa kommer att krocka vare sig människan finns kvar att bevittna det eller ej. Istider kommer och går. Vi kan bara hoppas att människan lever kvar på Jorden eller att vi i värsta fall inte tar med oss djurlivet i vårt avancerade självmord. Det är för tragiskt att föreställa sig något annat: En Död Jord, att den mänskliga arten gärning slutade i ett värre-än-ingenting. Desperat har vi föreställt oss hur resterna av mänskligheten upptäcks av en utomjordisk intelligens i framtiden, att vi "lever vidare" genom att utgöra en annan arts spegel.

Schimpansen Lana sitter i en bur. Människan har lärt henne mänskligt teckenspråk och en döv människa skulle kunna använda sitt modersmål för att kommunicera med henne. I buren finns en dator med en kamera som ger Lana mat när hon ber om det. Det är natt och Lana är ensam. "Please computer, tickle me" ber hon, om och om igen.

Referenser i ordningsföljd:

Människan levde samtidigt som neanderthalare (Illustrerad vetenskap nr. 3 1996); Frekvensen för arters utplåning (Peter Ward och Alex Rockman Future Evolution s. 48, 50, 56); Skumtäckte över en glaciärer (Metro 2005-03-23); Arktis försvinner inom hundra år (Dagens nyheters nätupplaga 2004-10-11 och Aftonbladets nätupplaga 2005-01-30);

Stockholm hotas av översvämningar (Aftonbladets nätupplaga 2004-12-01); Öar sjunker i Stilla havet (Dagens nyheters nätupplaga 2004-02-16)

Artiklar 2005-05-19: En hund i London räddade husses ben från amputation genom att slicka på det (Expressens webupplaga); En kamel fastnade under en lastbil i Arboga (Metro); En ko har skjutits ihjäl i Småland (Metro); Stararna i Texas har börjat överfalla människor (Aftonbladets webupplaga); Södertörns brandkår räddar gärna katter ut träd (Metro); Det har fötts En albinokobra i Malmö (Metro); En isbjörn stal ryggsäckarna från en polarexpedition (Expressens webupplaga); 40 råttor övertog en lägenhet i Stureby (Aftonbladets webupplaga); En forskare har hittat en tidigare okänd gnagare på en grill i Laos (Aftonbladets webupplaga)/

En utjämning av arterna (Peter Ward och Alex Rockman Future Evolution s. 141); Mänskligheten ökar med 3 individer i sekunden (www.popexpo.net/eMain.html); kontinenterna kommer krocka (Vetenskapens värld nr. 17 2003); Apan Lana (Carl Sagan Lustgårdens drakar s. 124-138)